

Bláznivost a víra

Apoštol Pavel své teologické spory s intelektuálními partnery nezřídka prohrával. V Athénách, kolébce moudrosti, mu řekli: "Poslechneme si tě - ale až jindy". Pavlovy plány na obrácení Židů se také zvětšiny obrátily vnůveč. Zdá se však, že tento dvojí neúspěch - vůči vlastnímu lidu a vůči tehdejší intelektuální vrstvě - se staly základem Pavlova úspěchu, který trvá až dodnes. Proti řecké moudrosti a židovské zbožnosti postavil myšlenku Božího bláznovství, které je silnější, než lidská moudrost: *Neboť bláznovství Boží je moudřejší než lidé a slabost Boží je silnější než lidé. ... co je světu bláznovstvím, to vyvolil Bůh, aby zahanbil moudré, a co je slabé, vyvolil Bůh, aby zahanbil silné; neurozené v očích světa a opovržené Bůh vyvolil, ano vyvolil to, co není, aby to, co jest, obrátil v nic.* (1. listopisla Korintským, 1. kapitola)

Myšlenka Božího bláznovství vytvořila v dějinách "Boží blázny", kteří dělali to, na co ostatní jen pomysleli, že by bylo správné, ale nikdy to nedotáhli, protože se báli důsledků. Boží blázni za své nápady často pykali, jindy ovšem nechali pykat ostatní. Jejich příběhy však vstupují do dějin. V knize Moudří blázni, uspořádané dadaistickým básníkem Emanueleem Fryntou, se dočteme o celé řadě takových osobností - od Diogéna ze Synopé, hledajícího na náměstí v Athénách v pravé poledne s lucernou člověka, přes Enšpígla, Kacafírka, Hodžu Nasredina až k Josefu Švejkovi. Zdánlivě prostomyslní muži z různých kultur svými skutky otvírají ostatním oči a ukazují, že není normální to, co oči otupené návykem za normální pokládají. Blázni a šašci jsou jediní, kteří mohou říkat i nepříjemnou pravdu, o níž všichni mlčí. A tak zatímco všichni předstírají, že císař má nádherné šaty, jediné prosté dítě jako blázen prohlásí: "Vždyť je nahý!" A tím se najednou obrací role - všichni ti moudří jsou ve skutečnosti blázni, kteří si na něco hrají, zatímco ten nejprostší a nejbláznivější jediný dokáže říci pravdu, a tím všechny osvobodí. Proto stojí příběhy moudrých bláznů za vyprávění i zaznamenání.

Představme si nyní tři z moudrých bláznů, u kterých byla jejich bláznovská moudrost navíc projevem jurodivosti, tedy nezdolného zapálení ve víře, umožňujícího bourat společenské konvence. Jejich příběhy jsou dochovány většinou v podobě útržkovitých anekdot (ne)nápadně připomínajících Ježíšovy příběhy v evangeliích.

František z Asissi (1182-1226), jeden z nejpopulárnějších katolických světců, založil hnutí, které se rozrostlo mnoha směry. Přibližme si dva Františkovy příběhy, v nichž je již vůdcem vznikajícího bratrstva:

Jednoho dne u Svaté Marie v Porciunkuli zavolal blažený František bratra Lva a řekl: "Bratře Lve, piš." A on odpověděl: "Jsem připraven." "Piš," řekl, "o tom, co je to pravá radost. Když přijde posel a řekne, že všichni pařížští mistři vstoupili do Řádu, napiš, že to není pravá radost. A že vstoupili také všichni zaalpští preláti, arcibiskupové a biskupové; a také francouzský král a anglický král, napiš, že ani to není pravá radost. Nebo to, že moji bratři šli k nevěřícím a obrátili je všechny na víru, či to, že mám takovou milost od Boha, že uzdravuji nemocné a konám mnoho zázraků: říkám ti, že v tom všem není pravá radost. Ale co je pravá radost? Vracím se z Perugie, je hluboká noc, blátivý zimní čas a je taková zima, že rampouchy zmrzlé vody se mi vytvářejí na kraji hábitu a bodají mě do nohou a z těchto ran vytéká krev. A já plný bláta, mrazu a ledu přicházím ke dveřím kláštera, a když jsem dlouho bušil a volal, přijde bratr a ptá se: "Kdo je to?" Odpovídám: "Bratr František." A on říká: "Jdi, to není vhodná doba na cestování, nevstoupíš." A když znovu naléhám, odpovídá: "Jdi, ty hlupáku a prostáčku, nehodiš se k nám. Je nás tu tolik a takových, že tebe nepotřebujeme." A já opět stojím u dveří a říkám: "Pro lásku Boží, přijměte mě na tuto noc. A on odpoví: Neudělám to. Jdi ke křížovníkům a tam popros." Říkám ti, že jestli i potom budu trpělivý a nerozduřím se, pak v tom je pravá radost, opravdová ctnost a spása duše."

Sv. František poručil bratru Rufinovi, aby šel kázat do Assisi. Bratr Rufino miloval ustavičně

rozjímání a nebyl dobrým řečníkem a kazatelem. Začal se vymlouvat, a proto mu František jako trest poručil, aby se odebral do Assisi a aby nahý, "toliko ve spodcích" vešel do nějakého kostela a nahý kázal. Když tak bratr Rufino učinil a vystoupil nahý na kazatelnu, začali se mu lidé smát a říkali, že se zbláznil. Zatím ale František začal litovat, že dal takovýto příkaz svému bratru, který kdysi patřil v Assisi ke vznešeným lidem. Sám si za svou opovážlivost uložil trest. Svlékl se jako Rufino donaha a přidružil se k němu v kostele při jeho kázání. Jeho kázání však bylo tak účinné, že lidi smích přešel a všichni se dali do velkého pláče a říkali, že "nikdy se nepřihodila věc podobná".

Pozoruhodný je i Františkův vztah k přírodě - podle legend světec kázal rybám, rostlinám i ptáčkům (*"Moji bratři ptáčci! Musíte svého Stvořitele pilně chválit a vždycky ho milovat! Vždyť vám dal za oděv peří, k létání křídla a všechno, co potřebujete. Dokonce vás mezi svými tvory učinil vznešenými a dal vám příbytek na čistém vzduchu. Nesejete ani nežnete, a přece vás bez vašeho přičinění chrání a opatruje."*). Jindy u města Gubbia obrátil zlého vlka. Ten mu na znamení svého pokání podal tlapu a pak zkrotlý ve městě žil.

Pravá radost u Františka znamená překonat sám sebe, své nároky a umět pokorně přijmout i nedůstojné podmínky, které člověk dostává. Pokora vede k tomu, že člověk na sebe přijímá trest i hanbu druhých - a má paradoxní následky, že naopak nečekaně druhé i oslovuje. Paradoxní radost ve Františkově bláznovství ale čerpala své zdroje také z docela normální radosti - z přátelství mezi "menšími bratry", z přírody i společenství s okolním světem (František umožňoval svým následovníkům, aby současně byli členy řádu a ženili se).

Bratr Jan Paleček (cca 1400 - 1470), šašek českého krále Jiřího z Poděbrad, vstoupil do legend i pohádek. Paleček byl v mnoha ohledech netypický - ač rytíř, byl zřejmě členem vznikající Jednoty Bratrské, králem Jiřím pronásledovaný. Přesto byl královským šaškem. Svůj čas dělil mezi službu u krále a vagantství po českých zemích, které podle legend trávil fyzickou prací pro druhé a rozdáváním svého - poměrně vysokého - platu a šatstva chudým (*Bratr Paleček mnoho sukni do roka míval, neb kdykoli viděl člověka nuzného bez sukne (kabátu), hned dal jemu svou sukni. A přijde ke králi, řekl: "Bratře králi, dej mi sukni, nebo jsem první dal Pánu Bohu." Řekl k němu král: "A kde jsi viděl Pána Boha, že jsi jemu sukni dal?" Odpověděl Paleček: "A zdali neznáš Písma: "Co jste mému nejmenšímu učinili, mně jste učinili?"*). V Palečkových příbězích vidíme protest proti dělení společnosti na stavy, který známe také od zakladatele Jednoty Petra Chelčického. Jeho služba připomíná nejspíše biblické proroky - rytíř se zastává nevinně odsouzených - vymůže spravedlivý proces pro pana Dubčanského, jehož tím zachrání od šibenice, donutí ovdovělou paní Říčanskou, aby vrátila poddanému sedlákovi neprávem zabavené tři kopy grošů, v královské radě píše (jenom tím, že dělá čáry u jmen), zda šlechtici radí králi rovně či křivě, ostře se navází do kanovníků od sv. Víta, nosících honosné kožichy, kritizuje měšťany, šlechtu, z pohodlné a zbohatlou církve, a občas i své chlebdárce - krále i královnu. Paleček jde sám proti proudu - v době masopustu se postí a pláče, zarmoucen tehdy rozšířeným obžerstvím, a během Velkého Pátku zpívá a je veselý, zřejmě v nově vznikající tradici Jednoty bratrské.

Palečkův příběh si Jednota přinesla do polského i německého jazykového prostředí, dokonce ho do povídky přepracoval i obdivovatel Jednoty Lev Nikolajevič Tolstoj (česky např. Tolstoj L.N.: O bratru Palečkovi, Boh. Janda, Sfinx 1947). Zajímavé je literární umístění Palečkových historií - Jednota je v několika vydáních připojila ke Komenského spisu Historie o těžkých protivenstvích církve české, zřejmě pro povzbuzení zesmutnělého čtenáře. Od Jednoty se klene určitý oblouk mravní inspirace k Tolstému, který sám inspiroval Mahátmu Gándhího, a ten zase Martina Luthera Kinga. U všech těchto velikých humanistů najdeme také něco z prorockého bratra Palečka. Jenže Palečkova linie vede ještě dále - některé studentské happeningy, provozované pouliční umělkyní Ivankou Mariposou Čonkovou či profesorem Martinem Putnou upozorňují veselým způsobem na vážné morální a sociální problémy - smrt několika bezdomovců v plamenech na pražské Florenci, vepřín stojící na místě romského koncentračního tábora v Letech, opomíjení památky Romů

zavražděných za holocaustu i fašizaci odkazu svatého Václava. Bratr Paleček tedy žije i dnes, žije ve svých následovnicích...

Vraťme se však ještě dvěma příběhy k Palečkovým dávným dobrodružstvím!

Jednoho času trefilo se, že Paleček pomáhal jednomu člověku přišívát došky na střechu stodoly. V tom času královna tuďy na pouť k svatému Prokopu se brala. A jeden ze služebníků zahlédnuv Palečka, pověděl královně o něm. Královna zavolala Palečka, aby k ní přišel dolů a ptala se ho: "Milý bratře Palečku, prosím tebe, pověz nám, také-li co Pán Bůh dá mi za to, že teď za vozem pěšky na pouť jdu?" Odpověděl Paleček: "Jestliže bude jiným tulákům a zahálečům platit, možná se dostane i na tebe. Ale milá sestro královno, kdybys raději doma seděla, příze napředla, z ní dala nadělat plátna a chudým rozdala, to by tobě Pán Bůh dobře odplatil zde i věčně." A tak se krále Jiřího manželka zase ku Praze obrátila, a Paleček šel k své robotě na stodolu.

Když jedenkrát vyšel Paleček Poříčskou branou za město, spatřil tam nemocného ubožáka, který ležel na hnojišti. Toho člověka nevzali do špitálu a nechali ho tam hynout, protože byl plný boláků a lid se báli nákazy. Jakmile Paleček nešťastníka uviděl, pojala ho veliká lítost a zastyděl se, že se ho ostatní štítí. Sám jej však do špitálu odnést nemohl, i rozeběhl se do Prahy a zamířil do Týna k arcibiskupu mistru Janu Rokycanovi a řekl mu: "Ach, zle je, zle je, bratře Rokycano! Nalezl jsem za městem v hnoji zakopané tělo Boží. A prosím tebe, co nejrychleji můžeš, vyprav se mnou čtyři studenty, aby mi to tělo Boží pomohli vyzvednout a se vši úctou k takové svátosti přinést k tobě." Když uslyšel ta slova, domníval se arcibiskup, že Paleček nalezl pohozenou svátost oltářní, nazývanou křesťany tělo Kristovo. A vypravil tedy s Palečkem čtyři studenty s nosítky a zvonečky, aby svátost přinesli k němu do kostela. Paleček dovedl studenty k nemocnému, kterého naložili na nosítka a nahého a zuboženého přinesli arcibiskupovi. Velmi se podivil arcibiskup, když uviděl, jaký nečekaný náklad mu přinášejí do týnské fary, ale Paleček pravil: "Nuže zde je, bratře Rokycano, to ubohé tělo Boží, zde ti přinášíme samotného Krista Pána. Dej ho obléci a postarej se o něho milosrdně, jak to učíš své věřící. Říkáš přece v kázáních, že co dobrého činíme i nejubožejšímu stvoření božímu, samému Bohu činíme." Rokycana dal ubožáka obléci a donést do špitálu, teprve pak se Paleček spokojeně rozloučil a odešel.

V čem bylo kouzlo Palečkovy osobnosti? Zřejmě ve spojení hluboké víry, která chce brát Bibli vážně i tam, kde ji nikdo nebere, s odvahou, pohotovým intelektem a nadprůměrným smyslem pro humor. Bratr Paleček svými skutky propojuje biblické učení o lásce k bližním s leckdy smutnou soudobou realitou, a tak vytváří situace, v nichž si jejich účastníci najednou uvědomí protiklad mezi tím, co si o sobě myslí a co učí - a jak ve skutečnosti žijí. Palečkovy situace jsou ovšem nastavené tak, aby se dotčený mohl zastydět, obrátit a napravit své chování, nechtějí urazit, ale vtipně pomoci.

Rabi Zusja z Annopole (1718-1800) patřil spolu se svým mladším bratrem rabi Elimelechem ke druhé generaci chasidů. Zusjovské příběhy si v češtině můžeme přečíst ve zpracováních Martina Bubera, Jiřího Langerera a Elieho Wiesela. Zusja žil v tehdy ruské Annopoli a mezi chasidskými rabíny měl pozici jakéhosi židovského bratra Palečka, zdánlivého prostáčka, který spíše než učením oslovuje druhé svými moudře-bláznivými skutky.

Každé ráno, když vstával, volával rabi Zusja ještě předtím, než řekl Bohu nebo lidem první slovo: "Celému Izraeli dobré ráno!" Přes den si všechno, co udělal, zapisoval na lísteček. Večer před usnutím ho vytáhl, četl a plakal nad ním tak dlouho, dokud se písmo nerozplynulo v slzách.

Rabi Zusja byl jednou na návštěvě u rabiho z Neshiže. Ten zaslechl po půlnoci z hostovy komůrky hluk, přistoupil ke dveřím a poslouchal. Tu slyšel, že Zusja běhá po světnici sem a tam a mluví: "Pane světa, podívej, já tě mám rád, ale co můžu dělat - vždyť nic neumím!" Pak zase běhal sem a tam a opakoval totéž, až se najednou zamyslel a zvolal: "Hej, vždyť přece umím hvízdát -

můžu ti zahvízdat." Když však Zusja začal hvízdát, roztrásl se rabi z Neziže strachy a celý svět se zachvěl.

Jednou putoval rabi Zusja po venkově a sbíral peníze na vykoupení vězňů. Tak přišel do jednoho hostince právě ve chvíli, kdy hospodský nebyl doma. Podle svého zvyku si prošel všechny místnosti v domě a v jedné z nich uviděl velikou klec s nejrůznějšími druhy ptáků. A protože cítil, jak velmi ti ptáci teskní po tom, aby se mohli svobodně rozletět do širého světa, rozhořel se v něm soucit a řekl si: "Zusjo, Zusjo, div si nohy neuchodíš, abys osvobodil uvězněné - ale můžeš udělat víc, než pustit tyto ptáky z jejich žaláře?" A hned otevřel klec a ptáci odlétli na svobodu. Když se hospodský vrátil a uviděl klec prázdnou, velmi se rozhněval a vyptával se všech lidí z domu, kdo mu to provedl. Odpověděli: "Potuluje se tu nějaký chlap, který vypadá jako blázen, a nikdo jiný nemohl tu špatnost vykonat." Hospodský se s křikem osopil na Zusju: "Ty blázne, jak se tvé srdce mohlo opovážít okrást mě o mé ptáky a promarnit tak peníze, které jsem za ně zaplatil?" Zusja opáčil: "Jistě jsi často četl v žalmech a opakoval: A jeho slitování nade všemi tvory." Po těchto slovech hospodský Zusju tak ztloukl, až ho ruce bolely, a konečně ho vykopl ze dveří. Myslíte si, že Zusja plakal? Smál se na celé kolo a šel dál svou cestou.

Rebe reb Šmelke z Mikulova a rebe reb Pinches z Frankforta přišli jedou do Meziříče, aby svatého rebe reb Béra poprosili o vysvětlení talmudského příkazu, podle něhož jsme povinni chválit Pána Boha za všechno zlé zrovna tak z plna srdce, jako jej chválíme za vše dobré. Světec jim řekl: "Jděte do učebny, vyhledejte tam mého žáka Zusju a tohoto se na to zeptejte! Zusja vám to poví nejlépe." Bratři Zusju vyhledali. Jaký to byl chudák! Tělo, strašlivě vyhublé hladem a bídou, měl ověšeno hadry. To byly jeho šaty. Celým svým zjevem dokazoval, že jeho život je jen strádání a utrpení. "Jak je možno, abychom Pána Boha chválili za všechno zlé právě tak, jako ho chválíme za vše dobré?" tázali se ho bratři. "To vám opravdu nepovím," řekl chudák Zusja zamyšleně. "Abych vám totiž řekl pravdu, mně dosud nikdy nic zlého nepotkalo..."

Před koncem řekl rabi Zusja: "Ve světě, který přijde, se mě nezeptají: Proč jsi nebyl Mojžíšem? Zeptají se: Proč jsi nebyl Zusjou?"

Co spojuje příběhy tří moudrých bláznů - bratrů Františka, Palečka a rabi Zusjy? Hluboká a jaksí samozřejmá víra, která nepotřebuje nijak dokazovat, ani se zdůvodňovat. Extremně skromný život, který si jeho nositelé zřejmě zvolili, ale nijak necítili jako tíhu. Odzbrojující prostota a radostnost, díky níž nepůsobí naši hrdinové odpudivě (jak by snadno za stávajících okolností mohli), nýbrž naopak velmi přitažlivě. Moudrost moudrých je proti jejich prostotě jaksí nedomrlá, akademická a suchá. Všichni tři nám ukazují, že být moudrým bláznem neznamená trpět, nýbrž naopak radovat se ze života naplno, z krásy přírody, ale i vztahu k Bohu.

Paleček, František i Zusja se ke svým postojům nepochybně inspirovali Biblií. Kde však najdeme jejich pravzory? U Ježíše nalézáme dobrovolnou skromnost, radostnost i odvahu udělat věci, o kterých se druzí neodvážili ani mluvit - vyhnat kupčíky z chrámu i demony z posedlých. Moudrým bláznovstvím je jistě Šalomounův soud, v němž král nařizuje rozpůlit živé dítě, o něž se hádají dvě ženy. Jenže právě tímto rozsudkem, který pak není realizován, vyjde najevo pravda, kdo je matkou dítěte. Jen pravá matka dokáže vykřiknout: "Dejte ho raději té druhé!" Projevy proroků připomínaly někdy projevy šilenců - a snad ani nešly přesně oddělit, někdy snad skutečné šilence přitahovaly, či jim umožňovaly se plně rozvinout. Tak první izraelský král Saul upadal do vytržení, ale později byl zřejmě stíhán paranoiou, takže sám stíhal svého bývalého oblíbence Davida. David proti tomu blázna jen hrál, ale velmi přesvědčivě, když si na bradu vypouštěl sliny a psal prstem značky na vrata městské brány. Zřejmě právě to mu v pelištejském městě Gat zachránilo život, vždyť duševně nemocní jsou ve všech kulturách tabu.

Moudří blázni staví na hlavu společenské pořádky a pomáhají nám tak pochopit jejich

relativitu. Tím nás osvobozují od křečovitého lpění na nich. Alespoň na jeden den v roce ostatně mohou ovládnout veřejný prostor, když jim to dovolíme. Během karnevalu a jeho židovské obdoby purimu se může všechno obrátit - z vesnického starosty se stane medvěd, z největšího prostáčka moudrý rabín, z uhlíře biskup a z biskupa nasazením putny uhlíř, a tak na krátko mohou všichni zažít, jak směšná může být moc i moudrost, a jak silná a moudrá bezmoc a prostota svatých bláznů. (Unitaria, 2014)